

HET WARE WATERLOO

Twee boeken werpen nieuw licht op beslissende slag

De Slag bij Waterloo vond eigenlijk helemaal niet plaats bij Waterloo. Die naam heeft Wellington bedacht, de Britse generaal die in het destijds nietige dorpje zijn hoofdkwartier had. De beslissende slag vond plaats ten zuiden van Braine-l'Alleud (Eigenbrakel), op de plaats waar de Nederlandse kroonprins gewond raakte bij het heldhaftig aanvoeren van zijn troepen. Daar torent de gietijzeren Nederlandse leeuw hoog boven het slagveld uit, tot de – legendarische – woede van Wellington.

Nicole van der Steen
is redacteur van Kleio.

Met deze constatering is meteen de toon gezet van het al tweehonderd jaar durende debat over de werkelijke helden van de slag. In het herdenkingsjaar 2015 bleek het hoog tijd voor een meer genuanceerde weergave van de geallieerde overwinning, of liever: hoog tijd iets recht te zetten. Twee Nederlandse boeken met dat uitgangspunt vallen op in de enorme stapel nieuwe uitgaven over Napoleon en zijn ondergang. *Waterloo. 200 jaar strijd* besteedt uitgebreid aandacht aan de bijdrage van de Nederlandse en Belgische legers aan de slag. Daarbij bevat het boek een gedetailleerd relaas van de aanloop naar de slag en de dagen en weken, zelfs jaren erna, vanuit zowel Frans, Brits, Pruisisch als Nederlands perspectief. De titel verwijst naar de twee eeuwen na 1815 waarin het beeld van de overwinning werd bepaald, vakkundig van tegengeluiden werd ontdaan, zich vastzette in de Europese geschiedschrijving en bij tijd en wijle koppig werd bestreden, met als voorlopig sluitstuk deze nuchtere weerslag van grondig onderzoek. Wat vooral verfrissend is, is dat in dit boek de zege op Napoleon niet als een Britse of Pruisische verdienste wordt gebracht, maar als een gezamenlijke overwinning waaraan alle geallieerde legers hun onmisbare bijdrage leverden. Het boek is bovendien mooi geïllustreerd met een schat aan oude prenten, schilderijen, kaarten van de slag en vroeg twintigste-eeuwse foto's.

NIEUW LICHT OP DE STRIJD

Volgens de auteurs kan aan de immense hoeveelheid studies naar 'Waterloo' in de huidige tijd nog steeds een zinvolle bijdrage worden geleverd, te meer omdat het Nederlandse aandeel daarin beperkt is. De afgelopen decennia zijn duizenden egodocumenten van strijders en ooggetuigen

verzameld en bestudeerd. Archiefonderzoek heeft nieuw licht geworpen op de strijd zelf: er kwam meer aandacht voor het perspectief van de 'gewone soldaat' op het slagveld en het functioneren van de enorme legers aan het begin van de negentiende eeuw. Bovendien geldt de Slag bij Waterloo inmiddels niet meer als een keerpunt of een breuk in de Europese geschiedenis. Er kwam weliswaar een einde aan een revolutionair tijdperk en aan de slopende reeks 'Napoleontische' oorlogen, maar de verlichte denkbeelden, die hun neerslag hadden gekregen in Napoleons wetten en vaak broodnodige vernieuwingen, konden niet meer ongedaan worden gemaakt.

De drie auteurs beschikken over een onmiskenbaar verteltalent. Een omvangrijk en gedetailleerd boek als dit kan een saaie opsomming worden van strategische handelingen en tactische blunders van uur tot uur, een verhandeling over de nadelen van negentiende-eeuwse oorlogvoeren of een serie verwijten aan eerdere auteurs; dat is het op geen enkele manier. Het mag dan non-fictie zijn, dit verhaal van 'Waterloo' leest als een roman. Het is doorspekt met raak gekozen fragmenten uit brieven en dagboeken die de grote en kleine sores van de militairen laten zien en de personages worden dicht op de huid gezeten. In het eerste hoofdstuk al nemen we een kijkje in het hoofd van de dappere maarschalk Michel Ney. Ney had na Napoleons vertrek naar Elba onder koning Lodewijk XVIII zijn titels en functies behouden en hem oprecht trouw gezworen, maar liet zich in maart 1815 overhalen – om een burgeroorlog te voorkomen – de zijde van de keizer te kiezen. Hij was de enige niet, al waren het in eerste instantie vooral soldaten die massaal naar Napoleon overliepen. Hoe euforisch zijn troepen en officieren ook waren over zijn terugkeer, ►

De hertog van
Wellington,
schilderij van
Francisco Goya,
1812-14. National
Gallery, Londen.

**'HET BLEEK HOOG TIJD VOOR EEN MEER
GENUANCEERDE WEERGAVE VAN DE
GEALLIEERDE OVERWINNING, OF LIEVER:
HOOG TIJD IETS RECHT TE ZETTEN'**

De Slag bij Waterloo, 18 juni 1815. Gezicht op het slagveld op het moment dat de Engelse bevelhebber Wellington hoort dat Pruisische hulp onderweg is. De gewonde Willem, prins van Oranje, wordt links op de voorgrond weggevoerd. Schilderij van Jan Willem Pieneman, 1824. Collectie Rijksmuseum.

Napoleons positie was wankel binnen Frankrijk. Een geallieerde invasie – de troepenopbouw aan de grenzen was in volle gang – zou die er niet steviger op maken. Zijn enige hoop lag in een militaire overwinning. Daarom trok hij op 12 juni naar de Zuidelijke Nederlanden.

Daar kon de prins van Oranje, 22 jaar oud en op- perbevelhebber van de Nederlandse troepen, niet wachten om op te trekken naar Parijs. Hij liet zijn plan pas varen toen Lodewijk XVIII liet weten niet van buitenlandse inmenging gediend te zijn. Ook de Britse officieren namen het risico niet, hoe ge- degen de militaire opleiding van de kroonprins ook was geweest en hoe competent hij ook was ge- bleken toen hij onder Wellington in Spanje vocht. Nog in 1821 was prins Willem ervan overtuigd dat hij erin geslaagd zou zijn ‘alles te onderdrukken voordat Napoleon Parijs bereikt had’.

In het hoofdstuk dat aan de dagen vóór de beslis- sende veldslag gewijd is, blijkt hoe de Franse opmars vertraagd werd door gebrekkige commu- nicatie en domme pech, maar ook door adequaat ingrijpen van de Pruisen en Nederlanders. Ney zou van Napoleon persoonlijk het bevel hebben gekre- gen de strategisch belangrijke viersprong Quatre- Bras (op de weg naar Brussel én de verbindingsweg tussen de geallieerde legers) in te nemen, maar was op zijn hoede. Daardoor kon kapitein Bijleveld met zijn artillerie een vooruitgestuurd regiment Rode Lansiers opvangen en was er tijd genoeg om Pruisische en Nederlandse troepen te verzamelen bij de viersprong. Die 15e juni reed prins Willem al vroeg rond tussen zijn officieren, deelde orders uit

en bezocht zelfs Wellington in Brussel. De laatste stelde zich vooral afwachgend op en liet pas in de avond troepen samentrekken bij Nijvel. Alleen door de ongehoorzaamheid van de Nederlandse generaals Perponcher en Constant Rebecque, die weigerden Quatre-Bras te ontruimen, werd voorko- men dat de Fransen een wig konden drijven tussen de geallieerde legers. Ondertussen woonden de hoogste officieren, op bevel van Wellington, in Brussel een groot bal bij. Toen het Franse leger oprukte, werden zij in vliegende haast hiervandaan geplukt. De prins van Oranje kwam in de vroege ochtend van 16 juni aan bij Quatre-Bras en vuurde zijn in het nauw gedreven troepen aan met zijn hoed in de hand: zijn sabel was op het bal achter- gebleven. Uiteindelijk kostte de slag om Quatre- Bras duizenden soldatenlevens, maar het Brits- Nederlandse leger had de Franse opmars overleefd en aanzienlijk vertraagd.

LEGENDARISCHE REGENBUIEN

De definitieve veldslag werd ernstig gecompliceerd door de legendarische regenbuien. De morgen van 18 juni waren de soldaten tot op het bot verkleumd en werden ze gekweld door honger en slapeloos- heid. Het was eindelijk droog, maar de velden waren veranderd in een modderzee. Wellington zette in op een verdedigende strategie en liet het grootste deel van zijn troepen op de grond liggen achter een richel, waar de Franse artillerie ze nauwelijks kon raken. De kroonprins had het bevel over de Nederlandse eenheden vóór deze kam. Toen hier de Fransen massaal aanvielen en zich

niet lieten stoppen door de Nederlandse artillerie, werd er bevel tot terugtrekken gegeven. Volgens de Nederlandse ooggetuige kapitein Van Bronkhorst althans; de Britse historicus Siborne noemde het een vlucht. Dat zij snel weer aan de strijd deelnamen en even later een deel van de Britse troepen van afslachting redden, deed er niet meer toe. Na een middag lang troepen aanvuren en gaten in de verdediging dichten, werd prins Willem in de vroege avond geraakt in zijn schouder en naar Waterloo afgevoerd. Even na zevenen moesten de Britse troepen uitgeput de Franse garde nog weerstaan. Dat dit lukte, is volgens ooggetuigen mede te danken aan het onverschrokken optreden van de divisie van de Nederlandse generaal Chassé.

Al een dag na de slag kwamen nieuwsgierige bezoekers naar het slagveld, dat nog bezaaid lag met lijken. Nog hetzelfde jaar werden de eerste Britse en Nederlandse reisgidsen uitgegeven, waarin de plaatsen waar nationale heldendaden waren verricht als een 'must' werden aangeprezen. Daarmee tierden ook de verschillende versies van de gebeurtenissen welig. Het panorama van de slag dat in Londen werd geopend toonde bijvoorbeeld geen andere Nederlandse bevelhebber dan alleen de prins van Oranje. In 1844 publiceerde William Siborne zijn *History of the War in France and Belgium*, waarin de Belgische en Nederlandse troepen (inclusief de prins) werden beschuldigd van lafheid tot en met opstandigheid en desertie. Wellington leek de slag in zijn eentje te hebben gewonnen, zo'n beetje ondanks de Nederlands-Belgische aanwezigheid. De bijdrage van Chassé aan het einde van de strijd werd niet eens vermeld.

De Nederlandse militair historicus Willem Jan Knoop weerlegde het werk in 1846 met een brochure, waarin hij zich baseerde op een groot aantal ooggetuigenverslagen. Later onderzoek in het archief van Siborne toonde aan dat deze een groot aantal bronnen simpelweg terzijde had geschoven. In Nederland, volop in de greep van de 'Waterloomanie', werd Knoop een held, in Engeland werd Sibornes visie nog tot ver in de twintigste eeuw aangehangen. De exclusieve Wellingtonverering had waarschijnlijk veel te maken met de opkomst (niet toevallig na 1815) van het British Empire, waarin nationale helden geen concurrentie verdroegen.

'WATERLOOTANDEN'

Het omvangrijke *Onze Slag bij Waterloo* sluit naadloos op dit boek aan. Het bestaat voor het grootste deel uit prachtige illustraties van werkelijk van alles en nog wat dat met de slag geassocieerd

Napoleon na de Slag bij Waterloo. Schilderij door François Flameng, datum onbekend.

kan worden. De militair historicus Sloos heeft zijn uitgave gebaseerd op een soort souvenirboek dat in Waterloo verkrijgbaar is: *Waterloo. Les reliques (Waterloo. Relics)* uit 2005. Dat staat boordevol kleurenfoto's van wat er zoal is achtergebleven op het slagveld: een fascinerende parade van wapens, kurassen, kogels, munten, knopen, hoofddeksels, uniformjassen, emblemen, soldatenboekjes en zelfs de inhoud van Napoleons haastig verlaten koets. Sloos besloot een boek samen te stellen met de materiële neerslag van de Nederlandse Waterloocultuur. Het is meer geworden dan alleen een (overigens uitputtende) verzameling afbeeldingen, portretten en documenten. Het gaat onder andere in op de oorzaken en de vele facetten van de Waterloomanie in Nederland. Die manie behelsde de verering van Nederlandse Waterloohelden (of ze nu wel of niet daadwerkelijk meevochten), het toenemende slagveldtoerisme – inclusief het verzamelen van overblijfselen van de slag – en het levend houden van de herinnering aan de slag binnen het Nederlandse leger. Het hoofdstuk over het opruimen van het slagveld – en de enorme buit die dat opleverde – bevat veel huiveringwekkende details. Wat te denken van de 'Waterlootanden', de trendy kunstgebitten die werden gemaakt van de complete gebitten van gesneuvelde jonge mannen. In dit boek komt de verontwaardiging over de door de Britten beheerste geschiedschrijving en het negatieve beeld daarin van de Nederlandse inzet nog veel uitgebreider aan bod. Dat is dan vooral de verontwaardiging van negentiende-eeuwse veteranen en auteurs, die nog de mogelijkheid hadden het beeld bij te stellen en niet werden gehoord. Sloos verbindt deze oorzaak van de Nederlandse Waterloomanie met een andere: het overweldigende ►

enthousiasme vooraf om aan de definitieve veldslag deel te nemen bij studenten, schutters, 'vrijwillige compagnieën' en andere nauwelijks getrainde burgers. Nu was er eindelijk een kans bij te dragen aan de strijd tegen de Franse overheersing, die de nog maar pas herwonnen vrijheid bedreigde. Na de overwinning, in de maanden die nog verstreken voordat de troepen terugkeerden, vervaagden de grenzen tussen wie daadwerkelijk had meegevochten en wie hooguit gemobiliseerd was geweest al snel: iedereen die terugkwam uit het zuiden was een held. De hysterische cultus rond de lichtgewond geraakte kroonprins Willem is hiervan het meest opvallende uitvloeisel.

MOED VAN DE KROONPRINS

In dat licht is het niet vreemd dat al direct na de slag verschillende auteurs in de pen klommen om hun gedetailleerde verslagen aan het licht te brengen. Daarin wordt de slag nog met verschillende namen aangeduid. Napoleon zelf sprak van de Slag bij Mont-Saint-Jean, Blücher had het over die van La Belle Alliance; alleen Wellington hield vast aan Waterloo, waar zijn hoofdkwartier was geweest. Nederlandse veteranen benadrukten vanzelfsprekend het belang van de Nederlandse inzet en de moed van de kroonprins, maar omdat deze verslagen vaak direct na de slag zijn opgesteld, nog voor de Britten het beeld definitief hadden bepaald, kan hier nauwelijks van overdrijving sprake zijn. In 1816

verscheen al een boek van Jacobus Scheltema, *De laatste veldtog van Napoleon Buonaparte*, met de uitdrukkelijke bedoeling een tegenwicht te bieden aan de uitgaven die, gebaseerd op 'buitenlandse staatsstukken', alle gebeurtenissen aan de Engelsen en de Pruisen toeschreven. In de eerste Engelse beschrijving waren de originele rapporten van de prins van Oranje bijvoorbeeld weggelaten. Een anoniem Belgisch boekwerkje, ook uit 1816, beschrijft het beslissende aandeel van de brigade van generaal Chassé in het geallieerde succes en breekt ook een lans voor de Belgen. Er is correspondentie van Chassé zelf in opgenomen, waaruit blijkt dat deze Wellington verweet dat hij in zijn rapport de rol van de Nederlandse troepen had weggelaten, volgens Chassé uit wantrouwen tegen hemzelf. Chassé nam contact op met Lord Hill, die hem verzekerde dat Wellington wel degelijk op de hoogte was van de rol van Chassés divisie. Dat hielp natuurlijk niets, het ging Chassé om de officiële berichtgeving. In 1828 verscheen nog een uitgave die zijn dapperheid moest benadrukken. Tussen 1839 en 1842 verscheen in vier delen de eerste serieuze militair-historische studie naar Napoleons oorlogen, geschreven door Ernst van Löben Sels, waarvan het laatste deel tot in detail en zo objectief mogelijk de Slag bij Waterloo beschreef. De auteur ging ervan uit dat de gemoederen rond Waterloo voldoende bedaard waren voor een onpartijdig oordeel. Daarin vergiste hij zich; krap twee jaar later verscheen het beruchte werk van Siborne. Nu lezen we ook dat in het weerwoord van Knoop een verhandeling van Van Löben Sels was opgenomen. Deze 'apologie' voor de Nederlandse inzet zou vertaald en wel in een Engels militair tijdschrift worden gepubliceerd, maar koning Willem II trok zijn aanvankelijke toestemming in om Wellington niet te beledigen.

Nog vele uitgaven zouden volgen, tot op de dag van vandaag. Eind negentiende eeuw uitte de Nederlandse militair François de Bas zich nog furieus over Sibornes werk. Hij kreeg bijval van de Engelse schrijver D.C. Boulger, die overtuigend aantoonde dat Siborne en anderen vele waarderende getuigenissen over de Nederlanders en Belgen hadden genegeerd. Nog is niet definitief met het heersende beeld afgerekend. Sloos besluit zijn zeer grondige relaas met de vaststelling dat het Nederlandse leger weliswaar gemankeerd was door de nauwelijks getrainde dienstplichtigen en burgers, maar dat het naar omstandigheden goed presteerde en dat ook Wellington dat erkende. Dat was blijkbaar in de afgelopen twee eeuwen ondergesneeuwd. ■

ONZE SLAG BIJ WATERLOO. DE BELEVING VAN DE OVERWINNING OP NAPOLEON IN NEDERLAND. Louis Ph. Sloos (Vantilt, Nijmegen 2015), 320 blz., € 34,50

WATERLOO. 200 JAAR STRIJD. Jurriën de Jong, Ben Schoenmaker, Jeroen van Zanten (Boom, Amsterdam 2015), 240 blz., € 19,90

